

‘শ্ৰী’ (SRI) কি ?

গ্রাম্য বিকাশ মঞ্চ
নলবাৰী : অসম

“শ্ৰী” (SRI) কি ?

System of Rice Intensification সংক্ষেপে SRI যাক অসমীয়াত “ধান খেতিৰ প্ৰৱলীকৰণ” পদ্ধতি বুলি কোৱা হয়। এই পদ্ধতিত উদ্ভিদ, মাটি, পানী আৰু পৰিপুষ্টিৰ বিশেষ পদ্ধতিত গুৰুত্ব দিয়া হয়। ইয়াত গছ আৰু মাটিৰ উৎপাদিকা শক্তিৰ বৃদ্ধিৰ বাবে শিপাৰ বৃদ্ধি আৰু মাটিত থকা অনুজীৱৰ সংৰক্ষনৰ বাবে ভিন্ন ভিন্ন কাৰ্য্যপদ্ধতি অৱলম্বন কৰা হয়।

হেনৰী ডি ললানি (Henry de Laulanie) নামৰ এজন পাদুৰীয়ে মাদাগাস্কাৰাত ইয়াৰ উদ্ভাৱন কৰিছিল বাবে ইয়াত ধান উৎপাদনৰ মাদাগাস্কাৰ পদ্ধতি বুলি কোৱা হয়। “শ্ৰী” (SRI) পদ্ধতি সমূহ তলত লিপিবদ্ধ কৰা হ’ল :-

“শ্ৰী” (SRI) পদ্ধতিৰ বীজ নিৰ্বাচন আৰু শোধন প্ৰণালী :

বীজৰ সঠিক নিৰ্বাচনৰ বাবে এটা পাত্ৰ (বাল্টি)ত আধামানলৈ পানী লৈ তাত এটা হাঁহ কণী ডুবাই দিয়ক। এতিয়া পাত্ৰটোত ইমান পৰিমাণৰ নিমখ দিয়ক যে কণীটো ওপঙি উঠে। পিছত কণীটো আতৰাই ধানৰ বীজ খিনি বাল্টিটোত ভৰাই দিয়ক। পিছত দেখিব যিটো ৰোগীয়া ধান সেইটো ভাহি উঠিছে পতানবোৰৰ লগত, পিছত ওপঙি উঠা বেয়া বীজবোৰ পেলাই দিয়ক, তলত থকা স্বাস্থ্যবান ধানবোৰ ৰাখি পৰিস্কাৰ পানীৰে ধুই ১২ ঘণ্টাৰ বাবে তিয়াই থওক। ১২ ঘণ্টা পিছত ধানবোৰ উঠাই মৰাপাটৰ বস্তাত থৈ এক চাহ চামুচ বেভিষ্টিন (Bevistine) পাউদাৰ মিহলাই বস্তাটো মেৰিয়াই ২৪ ঘণ্টাৰ বাবে ছাঁত ৰাখি দিয়ক।

কঠীয়াতলী প্ৰস্তুতি : কঠীয়াতলীখন মূল পথাৰৰ ওচৰত হব লাগে। তলীখন এক মিটাৰ বহল আৰু সুবিধাজনক দৈৰ্ঘ্যৰ হব লাগে। তলীখন ওখ কৰি লবৰ বাবে চাৰিওফালৰ মাটি অকনমান উঠাই দি সমান কৰি লব লাগে। বৰষুণ বা অন্য কোনো কাৰণত মাটি খহি যাব নোৱাৰাকৈ কাঠ, বাঁহ, কলগছৰ ডোনা কঠীয়াতলীৰ চাৰিওফালে দিব লাগে উঠাই দিয়া মাটিখিনিৰ সমানকৈ। বীজ সিচা কঠীয়াতলীত শুকান মাটি, শুকান গোৱৰ, টুহ বা কাঠৰ গুৰি মিহলাই পাতলীয়াকৈ চতিয়াই দিব লাগে। পিছত ধানৰ বীজ খিনি আনি কঠীয়াতলীত চতিয়াই দিব লাগে যাতে একেবাৰে ঘন নহয়। পিছত চালনি এখনেৰে গুৰি মাটি লৈ বীজবোৰৰ ওপৰত চতিয়াই দিব লাগে (চালি) যাতে বীজবোৰ সাধাৰণ ভাবে তল যায়। ৰ’দ বা বৰষুণৰ পৰা ৰক্ষা পাবৰ বাবে কঠীয়াতলীৰ ওপৰত অলপ ধানখেৰ পাতলকৈ চতিয়াই (ঢাকি) দিব লাগে। কঠীয়াতলীত যথেষ্ট পৰিমাণে গোবৰ সাৰ, পচন সাৰ দিয়া হয় কাৰণে ৰাসয়নিক সাৰৰ প্ৰয়োজন নাই। দিনত এবাৰ সাধাৰণভাবে পানী (স্প্ৰে মেচিন, ধান খেৰ) লৈ দিব লাগে যাতে পানী দিওতে গাতৰ সৃষ্টি আৰু বোকা হৈ নাযায়। কঠীয়া আঠৰ পৰা চৈধ্যদিনীয়া কঠীয়া মূল পথাৰত ৰোপন কৰিব লাগে।

মূল পথাৰত ৰোপন পদ্ধতি : মূল পথাৰখনৰ চাৰিওফালে আধাফুট বহল ৮ ইঞ্চি দ নলা খান্দিব লাগে যাতে ওপৰিঞ্চি পানী ওলাই যাব পাৰে। পিছত ১০ ইঞ্চি(২৫ X২৫ছে.মি.) দুৰত্ব বজাই বোকা কৰি লোৱা মাটিত ১-২ ছে. মি. দকৈ ৰুব লাগে যাতে দুয়োফালৰ পৰা বন, বাত নিৰনি কৰিব পাৰি। ধানৰ কঠীয়া তোলাতে সাবধান হব লাগে। যাতে ধানৰ বীজ আৰু গুৰি মাটিৰ সৈতে কঠীয়াৰ শিপা নিচিগাকৈ ৰোপন কৰিব পাৰি। কঠীয়া তোলাৰ আধা ঘণ্টাৰ ভিতৰত ৰুব লাগে। যাতে কঠীয়া নষ্ট নহয়। ধান ৰোপনৰ পিছত মাটি জিপাল কৰি ৰাখিব লাগে। যেতিয়া পথাৰখনত চুলি সদৃশ ফাট মেলিব তেতিয়া পানী দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে।

বন-বাত নিয়ন্ত্ৰণ : SRI ত মূল পথাৰখন বুৰাই থোৱা নহয় বাবে বন-বাত অধিক পৰিমাণে গজে, সেইকাৰণে SRI ত বন-বাত নিয়ন্ত্ৰন কৰাটো অতি জৰুৰী। কঠীয়া ৰোপনৰ ১৫ দিনৰ পিছত আৰু দহ দিনৰ মুৰে মুৰে কমেও তিনিবাৰ চক্ৰকোৰে (উইদাৰ)ৰে বন-বাত নিৰাব লাগে। উইদাৰেৰে বন বাত নিৰোৱাৰ পিছত শিপাই বায়ু পোৱাৰ উপৰিও বন-বাত বোৰ পচি মাটিৰ লগত মিহলি হৈ জৈৱিক সাৰৰ সৃষ্টি কৰে বাবে উদ্ভিদৰ বাঢ়ন ক্ষমতা বৃদ্ধি পায়। SRI পদ্ধতিত কোনো ৰাসায়নিক পদ্ধতিৰে বন-বাত নিয়ন্ত্ৰন কৰা নাযায়। একেদৰা মাটিত ধান গছৰ লগত বন-বাত থাকিলে খাদ্যৰ কাৰণে প্ৰতিযোগিতা হয় বাবে ধানে প্ৰচুৰ খাদ্য সংগ্ৰহ কৰিব নোৱাৰে।

পানীৰ ব্যৱস্থাপনা : SRI পদ্ধতিত পানী যোগান এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। মাটি জিপাল কৰি ৰখা হয় বাবে পথাৰত পানী জমা হব দিয়া নহয়। মাজে মাজে তিয়াই শুকান কৰি ৰাখিলে ধানৰ শিপাই বায়ু পায় আৰু সক্ৰিয় হৈ থাকে। এই পদ্ধতিৰে আইৰন বিক্ৰিয়াৰ অপকাৰো কমে আৰু উপযোগিতা বেছি হয়।

*পৰম্পৰাগত পদ্ধতিত কঠীয়া তুলি দুদিনৰ পিছতো ৰোৱা হয় কিন্তু SRI পদ্ধতিত আধা ঘণ্টাৰ ভিতৰত মূল পথাৰত ৰোপন কৰিব লাগে।

সাৰ প্ৰয়োগ : SRI পদ্ধতিত জৈৱিক, পচন সাৰৰ গুৰুত্ব দিয়া হয়। এই পদ্ধতিত ৰাসায়নিক সাৰত গুৰুত্ব কম দিয়া হয় বাবে প্ৰতি বিঘাত এক টনকৈ গোৱৰ বা পচন সাৰ দিয়া হয় আৰু ৪/৫ কেজি জীবানুসাৰ প্ৰয়োগ কৰিব লাগে, দ্বিতীয়বাৰ উইদাৰ ব্যৱহাৰৰ পিছত ৰাসায়নিক সাৰ ব্যৱহাৰ কৰিলে কেতিয়াও জৈৱিক সাৰৰ লগত প্ৰয়োগ কৰিব নালাগে। কাৰণ ৰাসায়নিক সাৰৰ পদাৰ্থবোৰে জৈৱ সাৰত থকা ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ অনুজীৱবোৰে নষ্ট কৰিব পাৰে। কিছুমান অঞ্চল বিশেষে ৰাসায়নিক সাৰ প্ৰয়োগ কৰিলেও প্ৰয়োজন সাপেক্ষে দিয়া ৰাসায়নিক সাৰৰ ২৫ শতাংশ পৰিমাণৰ হে প্ৰয়োগ কৰিব লাগে।

SRI পদ্ধতিত ধানৰ উৎপাদন : এটা পুলিৰ ৪০ পৰা ৮০ টালৈ পোখা মেলে। একোজোপা ধানৰ গছৰ পৰা ২৫ ৰ পৰা ৫০টা সুস্থ ধানৰ ঠোক ওলাই আৰু প্ৰতিটো ঠোকত ২০০ ৰ ওপৰত ধান পোৱা যায়। এই পদ্ধতিত কৰা খেতি এক একৰত ৮০ ৰ পৰা ১০০মোন ধান পাব পাৰি।

SRI পদ্ধতিৰ মূল কথাবোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল :

- * নিৰোগী স্বাস্থ্যবান বীজ নিৰ্বাচন কৰিহে কঠীয়া পাৰি মূল পথাৰত ৮ ৰ পৰা ১৪ দিনীয়া কঠীয়া ৰোপন কৰিব লাগে।
- * প্ৰতিটো পুলি এটা এটাকৈ ১০ ইঞ্চি দূৰত্ব বজাই শাৰী শাৰীকৈ ৰোপন কৰিব লাগে।
- * এক একৰ মাটিৰ বাবে ২ কেজি বীজৰ প্ৰয়োজন।
- * কমেও তিনিবাৰ বন বাত চক্ৰকোৰেৰে নিৰুৱা দৰকাৰ দুয়োফালৰ পৰা।
- * বন-বাত নিৰনি কৰোতে শিপাই বায়ু সূৰ্য্যৰ তাপ পায়, বন বাতবোৰ মাটিৰ লগত মিহলি হৈ পছি জৈৱিক সাৰ উৎপাদন হৈ ধান গছবোৰ বৃদ্ধিত সহায় কৰে।

পৰম্পৰাগত পদ্ধতি আৰু SRI পদ্ধতিৰ পাৰ্থক্য সমূহৰ তলত কেইটামান উল্লেখ কৰা হ'ল :

- * পৰম্পৰাগত পদ্ধতিত সাধাৰণতে কৃষকে বীজ নিৰ্বাচন / শোধন নকৰাকৈ কঠীয়া পাৰে। কিন্তু SRI পদ্ধতিত স্বাস্থ্যবান আৰু নিৰোগী ধানটোহে নিৰ্বাচন, শোধন কৰি কঠীয়া পাৰে।
- * পৰম্পৰাগত পদ্ধতিত কঠীয়া কিমান দিন পিছত মূল পথাৰত ৰোপন কৰিব
- * পৰম্পৰাগত পদ্ধতিৰ কঠীয়া মূল পথাৰত ৰোপন কৰোতে নিৰ্দিষ্ট দূৰত্ব বজাই ৰোপন কৰা দেখা নাযায় কিন্তু SRI পদ্ধতিত মূল পথাৰত ৰোপন কৰোতে নিৰ্দিষ্ট দূৰত্বত ২৫ ছে.মি. দূৰত্বত শাৰী শাৰীকৈ ৰোপন কৰা হয়।
- * পৰম্পৰাগত পদ্ধতিত এক একৰত ২০ কেজিৰ পৰা ৩৫ কেজি পৰ্য্যন্ত (অঞ্চল বিশেষে) বীজৰ প্ৰয়োজন কিন্তু পদ্ধতিত এক একৰত ২ কেজি ধানৰ প্ৰয়োজন হয়।
- * পৰম্পৰাগত পদ্ধতিত এগোজত কঠীয়া ৪ ৰ পৰা ১০ ডাললৈ ৰোপন কৰা হয় যদিও ইয়াৰ বাঢ়ন ক্ষমতা নাথাকে কিন্তু SRI পদ্ধতিত এডাল কঠীয়াৰ পৰা ৪০ ৰ পৰা ৮০ টালৈ পোখা মেলে।
- * পৰম্পৰাগত পদ্ধতিত এক একৰ মাটিত ১৫ ৰ পৰা ২৫ মোনলৈ ধান পাব পাৰি কিন্তু SRI পদ্ধতিত দুই তিনিগুন ধান বেছিকৈ পাব পাৰি।
- * পৰম্পৰাগত পদ্ধতিত পানীৰ পৰিমাণ নিয়ন্ত্ৰণ কৰা নহয় কিন্তু SRI পদ্ধতিত পানীৰ নিয়ন্ত্ৰণ বাধ্যতামূলক, ফলত পানীৰ প্ৰয়োজন কম হয়।
- * পৰম্পৰাগত পদ্ধতিত ধানৰ গছডালক সহজতে বেমাৰে পোক পৰুৱাই পাব পাৰে

কিন্তু SRI পদ্ধতিত এইবোৰ সহজে নধৰে।

* পৰম্পৰাগত পদ্ধতিত ধানৰ চোপটো সাধাৰণতে লেছকা সেইবাবে সহজতে বেমাৰ, পোক-পৰুৱাই আক্ৰমণ কৰে। কিন্তু SRI পদ্ধতিত ধানৰ চোপটো শক্তিশালী বোৱা বাবে ইয়াক পোক পৰুৱাই সহজতে আক্ৰমণ কৰিব নোৱাৰে।

ধানত পোক পৰুৱা, আৰু ৰোগৰ আক্ৰমণ : ধানৰ ঠোক ওলোৱাৰ পিছত ধানত চাউল ধৰাৰ আগতে গাখীৰতী অৱস্থাত গান্ধীপোকৰ আক্ৰমণ অধিক পৰিমাণে হয় বাবে প্ৰতিকাৰৰ ব্যৱস্থা নললে ধানবোৰ পতান হয়, ক'লা পৰি কুশ্ৰী হয়। গান্ধীপোকৰ আক্ৰমণৰ বাবে বজাৰত বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ ৰাসায়নিক ঔষধ ব্যৱহাৰৰ কাৰণে পোৱা যায়। কিন্তু এই ৰাসায়নিক ঔষধ ব্যৱহাৰ কৰিব নালাগে কাৰণ এই ঔষধ ব্যৱহাৰ কৰিলে প্ৰকৃতিৰ নিয়মৰে হেৰফেৰ হয় আৰু মানৱ জাতি (জীৱ) ৰ বাবেও বৃহৎ ক্ষতিকাৰক। সেয়েহে আমি কিছুমান পদ্ধতিৰ আশ্ৰয় লব লাগে যিটো আমি সহজতে পাওঁ।

প্ৰতিকাৰ : যেতিয়া পথাৰত গান্ধীপোকৰ আক্ৰমণ হয় তেতিয়া পথাৰখনত দুই/তিনি মিটাৰ আতৰে আতৰে কেৰোঁৰা, ভেকুলি, গৰৈ বা চেং মাছ, গৰু বা ছাগলীৰ ভোহ কিছু পুৰিলৈ টুকুৰা টুকুৰ কৰি ধানৰ ঠোকৰ ছয় ইঞ্চি ওপৰত ৰচীৰে ওলোমাই বা বাঁহৰ কাঠীপুতি ৰাখিলে দেখিব তাৰ গোন্ধত গান্ধীপোকবোৰ ধানৰ শিহত নপৰি তাতহে পৰিছে, এই গান্ধীপোকবোৰ কাপোৰ বা প্লাষ্টিকৰ ঠোঙাত ভৰাই হাতেৰে মোহাৰি মাৰি পেলাব লাগে। এনেকৈ দুবাৰ তিনিবাৰ মাৰি পেলোৱাৰ পিছত দেখিব গাখীৰতী অৱস্থাৰ পৰাই কিছুদিনৰ পিছত চাউল ধৰিছে আৰু চাউল ধৰিলে ধানত গান্ধীপোকে নধৰে।

মজাখোৱা পোক : মূল পথাৰত কঠীয়াবোৱাৰ পিছত যেতিয়া গছবোৰ কুমলীয়া হৈ থাকে তেতিয়া এই পোকৰ আক্ৰমণ অধিক হয়। এই পোকে আক্ৰমণ কৰিলে আক্ৰান্ত ধানবোৰত সৰু সৰু বিন্ধা হয়। ধানৰ মূল গছডাল বা একেবাৰে নতুন পাতটো লেবেলি গৈ শেষত ধান গছডাল মৰি যায়।

প্ৰতিকাৰ : এই পোকৰ আক্ৰমণ যদি প্ৰয়োজন হয় তেতিয়া ৰাসায়নিক কীটনাশক ঔষধ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। আমি এটা মিশ্ৰন বনাই দিব পাৰো। এক কেজি কোৰাচ গছৰ গুটি, এক কেজি ঘোৰা নিম গছৰ গুটি, এক কেজি মৰাপাটৰ গুটি আৰু পছেতাৰ পাত ভালদৰে ঢেকীত খুণ্ডি লৈ (মিহি কৰি) পিছত এই মিশ্ৰনখিনি ভালদৰে উতলাই পানীখিনি চেকি লৈ ১০০ মিঃলিঃ ১২ লিটাৰ পানীত মিহলাই লৈধান গছৰ ডাল, পাতত পৰাকৈ স্প্ৰে মেছিনেৰে দিলে মজাকটা পোকৰ আক্ৰমণৰ পৰা ৰক্ষা পাব পাৰি।

ধানত বগা পৰা ৰোগ : এই ৰোগ হলে ধান গছবোৰ বগা পৰি মৰি যাব ধৰে।

প্ৰতিকাৰ : এই ৰোগ হলে পথাৰত পছেতাৰ পাত বা ডাল, কোৰাচৰ ডালপাত

পুতি দিলে এই ৰোগৰ উপশম হয়।

ধান গছত বেঙেৰিয়াৰ আক্ৰমণ : ধানৰ পাতবোৰ হালধীয়া পৰে আৰু লাহে লাহে শুকাব ধৰে। ধানৰ পুলিবোৰ শুকাই যায়, অধিক ৰ'দ বা বৰষুণ আৰু আবদ্ধ পানীত ই বাঢ়িবলৈ সুবিধা পায়।

প্ৰতিকাৰ : বীজ শোধন কৰিলে ধানত এই ৰোগ নধৰে। বেমাৰ বাঢ়ি গলে ডাইথেন ২.৫-গ্ৰাম বা বেভিষ্টিন ডেৰোচেল ১ গ্ৰাম প্ৰতি লিটাৰ পানীত মিহলাই চতিয়াই দিব লাগে।

ব্লাষ্ট বেমাৰ : কাণ্ড বা পাত প্ৰথম অৱস্থাত বগা বা মুগা বৰণৰ ডিম্বকাৰ বা ঘূৰণীয়া আকৃতিৰ দাগ দেখা যায়। দাগটোৰ আকাৰ বাঢ়ি গৈ এটা সময়ত পাতটো নষ্ট কৰে।

প্ৰতিকাৰ : ২.৫ গ্ৰাম ডাইথেন বা ২.৫ ইণ্ডোফিল বা ২.৫ গ্ৰাম বেভিষ্টিন প্ৰতি লিটাৰ পানীত মিহলাই চতিয়াই বা স্প্ৰে কৰি দিলে এই ৰোগৰ উপশম পাব পাৰি। সাৰৰ অত্যাধিক ব্যৱহাৰ পৰিহাৰ কৰিব লাগে।

প্ৰতিকাৰ : ২.৫ গ্ৰাম ডাইথেন বা ২.৫ ইণ্ডোফিল বা ২.৫ গ্ৰাম বেভিষ্টিন প্ৰতি লিটাৰ পানীত মিহলাই চতিয়াই বা স্প্ৰে কৰি দিলে এই ৰোগৰ উপশম পাব পাৰি। সাৰৰ অত্যাধিক ব্যৱহাৰ পৰিহাৰ কৰিব লাগে।

ৰাসায়নিক সাৰৰ বিকল্প হিচাপে জৈৱিক সাৰ :

কেঁচুসাৰ : শস্য উৎপাদনত অধিক ৰাসায়নিক সাৰ একেৰাহে প্ৰয়োগ কৰিলে মাটিৰ প্ৰাকৃতিক গুণবোৰ হ্ৰাস পায়। সেয়েহে মাটিৰ গুণাগুণ অপৰিবৰ্তিত কৰি অধিক উৎপাদন পাবলৈ হলে ৰাসায়নিক সাৰৰ পৰিবৰ্তে জৈৱিক সাৰৰ প্ৰয়োগ অপৰিহাৰ্য্য হৈ পৰিছে। বৰ্তমান বহুতো পদ্ধতিৰে জৈৱিক সাৰ প্ৰস্তুত কৰিব পাৰি যদিও কেঁচুৰ দ্বাৰা উচ্চ গুণাগুণ সম কেঁচুসাৰ (জৈৱিক সাৰ) কম সময়ত প্ৰস্তুত কৰিব পাৰি। কেঁচুসাৰ হ'ল জৈৱিক পেলনীয়া সামগ্ৰী সমূহক কেঁচুৰ কাৰ্য্যকালাপৰ সহায়ত ৰূপান্তৰিত কৰা এবিধ জৈৱিক সাৰ। ই এটা পচনৰ প্ৰক্ৰিয়া য'ত কেঁচুৰে পচিবলৈ ধৰা সামগ্ৰীবোৰ খায় আৰু মল হিচাপে বাহিৰ কৰি দিয়ে। ইয়াকে কেঁচুৰ মল বা কেঁচুসাৰ বুলি কোৱা হয়।

যিহেতু ভাৰতবৰ্ষৰ লোক কৃষিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল আৰু মাটিয়েই ধন, মান আৰু প্ৰাণ সেয়েহে জৈৱিক কৃষি ব্যৱস্থাত অন্যান্য জৈৱিক সাৰৰ লগতে কেঁচুসাৰেই হ'ল এবিধ উত্তম সাৰ। যিয়ে নেকি মাটিত সুস্থ সবল কৰি ৰখাৰ লগতে এক বৃহৎ পৰিমাণৰ পেলনীয়া সামগ্ৰীৰ পৰা কৃষিৰ বাবে লাভজনক আৰু পৰিবেশৰ উপকাৰী উপাদান উৎপাদন কৰিব পাৰি। কেঁচুসাৰ বা কেঁচু বিক্ৰী কৰি অৰ্থনৈতিক ভাবে সকাহ পোৱাৰ বহু উৎস আছে।

কেঁচুসাৰৰ উপকাৰিতা :

* কেঁচুসাৰৰ ব্যৱহাৰে ৰাসায়নিক সাৰৰ ব্যৱহাৰ কমাই পেলায় যাৰ সহায়ত খৰছো

কমি যায়।

- * উৎপাদন প্ৰক্ৰিয়া একেবাৰে সহজ আৰু সৰল।
- * খৰছ কম বা বিদ্যুৎ বা অন্য কৌশলৰ আৱশ্যক নাই।
- * অতিৰিক্ত পাৰিবাৰিক শ্ৰমৰ সফল ব্যৱহাৰ কৰিব।
- * গোটেই বছৰ জুৰি ইয়াক প্ৰস্তুত কৰিব পাৰি।
- * অতিৰিক্ত কেঁচুবোৰ মাছ, হাঁহ, কুকুৰাৰ খাদ্য হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।

কেচুসাৰ প্ৰস্তুতিৰ বাবে সা-সজুলি : সকলো ধৰণৰ পচি যোৱা সামগ্ৰীৰেই কেচুসাৰ প্ৰস্তুত কৰিব পাৰি।

জীৱ জন্তুৰ মল : গৰু, ছাগলী, হাঁহ, গাহৰিৰ গোৰৰ আৰু হাঁহ কুকুৰাৰ মল।

শস্যৰ আৱৰ্জনা : খেতিৰ কাম যেনে শস্য বা গছ-গছনি ৰোৱা, মৰনা মৰা, ৰোৱাৰ ফালৰ পৰা বিভিন্ন সামগ্ৰী বনোৱা সময়ত ওলোৱা আৱৰ্জনা।

গছ-গছনিৰ আৱৰ্জনা সৰা পাত, কাঠৰ গুৰি, কাঠৰ চালি ইত্যাদি।

ঘৰৰ আৱৰ্জনা : ৰান্ধনীঘৰৰ আৱৰ্জনা কটা, কেটা তৰকাৰীৰ বাকলি। সাধাৰণতে মাছ মাংসৰ বজাৰৰ আৱৰ্জনা, মৰা জীৱ-জন্তু আদি ইয়াত ব্যৱহাৰ কৰা নহয়।

ঠাইৰ নিৰ্বাচন আৰু গাতটো সজাৰ প্ৰণালী : নিৰ্বাচিত ঠাই টুকুৰা ওখ মাটিত আৰু অন্য ছাঁ পৰা ঠাইত হ'ব লাগে। চাৰিওফালে বতাহ চলাচল কৰা ঠাই হ'লে ভাল হয়। ব্যৱসায়ৰ উদ্দেশ্যত বনালে গাতটো ইটা, চিমেন্ট, বালি (কংক্ৰিট) ৰে বনালে সুবিধা হয়। কেঁচুবোৰক বৰষুণ আৰু অন্য চিকাৰী চৰাইৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ গাতটোৰ ওপৰত চাল এখন থাকিব লাগে।

গাতটোৰ আকাৰ : গাতটোৰ দীঘ সুবিধা অনুযায়ী হ'ব লাগে। বহল এক মিটাৰৰ পৰা ১.২৫ মিটাৰ হলে ভাল হয় আৰু গাতটোৰ 'দ' নিজৰ হাতেৰে লগ পোৱা হ'ব লাগে। কেঁচুবোৰ ওলাই যোৱাৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ গাতটোৰ ভিতৰত পৰুৱা বা সৰীসৃপ কোনো কাৰণতে সোমাব নোৱাৰাকৈ এটা নলা ৰাখিব লাগে আৰু এই নলাটো পানীৰে পূৰাই থ'ব লাগে।

উৎকৃষ্ট প্ৰকৃতিৰ কেঁচুৰ বাচনি : পৃথিৱীত প্ৰায় ৩৩,৩২০ (তেত্ৰিশ হাজাৰ তিনিশ বিশ) বিধ প্ৰজাতিৰ কেঁচু আছে। কিন্তু এই সকলোবোৰ কেঁচু সাৰ প্ৰস্তুত কৰাৰ বাবে উপযুক্ত নহয়।

কেইটামান প্ৰজাতিহে ব্যৱহাৰ কৰা যায়। সাধাৰণতে ব্যৱহৃত প্ৰজাতিবোৰ হ'ল :-

১। এচিনিয়া ফটিদা (*Eisenia foetida*), ২। পেৰিনৰ এক্সেভেটিচ (*Perionyr Excavatus*)

৩। ইউড্রিলাচ ইউজিনিয়া (Eudrillus Euginac) ৪। পেৰিওনাইজ ছানবেৰিকাছ
(Perconyz Sansbaricus)

কেঁচুসাৰ প্ৰস্তুত প্ৰণালী :

জৈৱিক আৱৰ্জনাৰ আগতীয়া পচন : মাটিত এটা গাত খান্দি তাত জৈৱিক আৱৰ্জনাবোৰ আগতে পচাই লব লাগিব। ৮০ শতাংশ জৈৱিক আৱৰ্জনা আৰু ৮০ শতাংশ গোৱৰৰ অনুপাতটো মিলাই গাতটোৰ এতৰপ আৱৰ্জনা আৰু তাৰ পিচত গোৱৰৰ দিব লাগে এনেকৈ গাতটো ভৰি নোযোৱালৈকে তৰপ তৰপকৈ ভৰাই দিব লাগে। বতৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি সেইখিনি ২০ ৰ পৰা ৩০ দিনমান তেনেকৈ ৰাখিব লাগে। পিছত সেই সামগ্ৰীখিনি কেঁচুসাৰৰ গাতলৈ স্থানান্তৰিত কৰিব লাগে। বস্তুখিনি তৰপ তৰপকৈ লকাটি উলম্বভাবে কাটি উলিয়াব লাগে যে সামগ্ৰীখিনি সমানে মিহলি হয়।

কেঁচু গাতৰ প্ৰস্তুতি আৰু কেঁচুৰ পৰিমাণ : আংশিকভাবে পচন হোৱা সামগ্ৰীখিনি দিয়াৰ আগতে গাতটোৰ তলত জাৰৰ, খেৰ আদিৰে প্ৰায় দুই ইঞ্চি ডাঠকৈ এতৰপ দিব লাগে। গাতটোত সামগ্ৰীখিনি দিব লাগে যাতে ওপৰৰ ফালে দহ ছে.মি. কালি ৰাখিব লাগে। গাতটোত সামগ্ৰীখিনি বৰোৱাৰ ৫/৬ দিনৰ ভিতৰত কেঁচুখিনি এৰি দিব লাগে। গাতটোৰ আকাৰ হিচাপে কেঁচু হব লাগে। সাধাৰণতে এক বৰ্গমিটাৰ খাদ্য সামগ্ৰী (গাতটোৰ জোখ) ৰ বাবে ২০০০ ৰ পৰা ২৫০০ কেঁচুই যথেষ্ট। কেঁচুৰ খাদ্য সামগ্ৰীৰ আৰ্দ্ৰতা বজাই ৰাখিলে মাজে মাজে পানী চতিয়াই দিব লাগে।

কেঁচুসাৰ চপোৱা, শুকুৱা চলা কাৰ্য্য : কেঁচুৱে ওপৰৰ পৰা খাদ্য খোৱা আৰম্ভ কৰে। যেতিয়া ওপৰৰ সামগ্ৰীখিনি ব্যৱহৃত চাহপাতৰ দৰে হয়। (কলা সৰু সৰু টুকুৰা টুকুৰা তেতিয়া ইয়াক চপাব পাৰি। যিটো অংশত কেঁচু নাথাকে তালৈকে সাৰখিনি চুচি আনি এটা দম কৰি তব লাগে। এনেকৈ দম কৰি খোৱাৰ পিছৰ সকলোবোৰ কেঁচু দমটোৰ তললৈ গৈ এটা বলৰ দৰে হব পিছত সাৰখিনি আৰু কেঁচুবোৰ পৃথক কৰিব পৰা যাব। কেঁচুসাৰ ছাঁত শুকুৱাব লাগে, কাৰণ সূৰ্য্যৰ তাপে কেঁচুৰ লতাবোৰ নষ্ট কৰে। শুকুৱাৰ পিছত ঘৰত ব্যৱহাৰ কৰা চালনীৰে চালিব লাগে। চালি উলিওৱা সামগ্ৰীখিনিয়েই কৃষিৰ উপযোগী কেঁচু সাৰ। চালনীৰ ওপৰত থকা পচন নোহোৱা সামগ্ৰীখিনি পতন গাতটোত দিব পাৰি। পিছত বস্তুত ভৰাই মুখখন ভালদৰে বান্ধি থব লাগে যাতে সেমেকি নাযায়।

গ্ৰাম্য বিকাশ মঞ্চৰ “ডেভলেপমেণ্ট কমিউনিকেশ্যন ছেল্ফ”ৰ দ্বাৰা

“Promotion of Diversion Base irrigation” প্ৰকল্পৰ অধীনত

Jamsetji Tata Trust ৰ অৰ্থ সাহায্যত প্ৰকাশিত

সম্পাদনা : প্ৰদীপ মহন্ত ।। পৰিকল্পনা : সুভাষ দাস ।। সংগ্ৰাহক : বিপুল কলিতা, দিবাকৰ ডেকা ।।

অক্ষৰ বিন্যাস : অক্ষয় শৰ্মা ।। বিশেষ কৃতজ্ঞতা : পৃথ্বীভূষণ ডেকা

(কেৱল ব্যক্তিগত সীমিত বিতৰণৰ বাবে)